

го унітарного і комерційного підприємств, а також комунальних унітарних підприємств.

Таким чином, із зіставлення наведених статей ГК з відповідними статтями ЦК, які регулюють правомочності юридичних осіб публічного права, варто зробити висновок про неможливість визнання права власності за юридичними особами публічного права. Право власності юридичних осіб публічного права похідне від права власності засновників цих юридичних осіб і вже тому не має всіх ознак права власності (право власності — первісне суб'єктивне право). Визнання права власності за юридичними особами публічного права спричиняє розщеплення права власності на той самий об'єкт, виникнення права власності двох різних суб'єктів права (суб'єкта права приватної власності і суб'єктів права державної або комунальної власності) на той самий об'єкт. Крім того, юридичні особи публічного права, як впливає зі змісту ст.ст. 73, 74, 75, 76 і 77 ГК, не мають усіх правомочностей власника. Тому не можна відмовитися від інститутів права господарського відання й оперативного управління, передбачених відповідними статтями ГК. У зв'язку з зазначеним при вирішенні питання про правомочності юридичних осіб публічного права (державних і комунальних підприємств) слід керуватися відповідними нормами ГК. Тим більше, що ГК стосовно ЦК є спеціальним законом, а за наявності спеціального і загального закону застосовуються норми спеціального закону. Це змушена визнати І. Спасибо-Фатеева, яка досить емоційно і різко критикує положення ГК¹.

Разом з тим деякі положення статей ГК, які регулюють правовий режим майна підприємств, мають низку недоліків. Так, ч. 1 ст. 63 ГК передбачає створення підприємств, заснованих на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності). Однак правовий режим майна цього підприємства не зазначений, не визначено, яке суб'єктивне право має це підприємство на закріплене за ним майно. Є. Суханов відзначає, що юридичні відносини «змішаної власності» не можуть скластися, тому що відповідне майно в дійсності не «змішується», а або відокремлюється в нового власника (юридичної особи), або залишається у власності попереднім власникам (на праві спільної власності)².

З останнім твердженням Є. Суханова не можна погодитися. Підприємство, визнане юридичною особою, не може бути засноване на праві спільної власності, оскільки для права спільної власності характерна наявність двох або декількох суб'єктів права власності, а підприємство — юридична особа є єдиним суб'єктом права. Господарські товариства

¹ Див.: *Спасибо-Фатеева И. В.* «ХК — теракт хозяйственников» // Юридическая практика. — 2004. — № 8 (32). — 24 февр.

² Див.: *Гражданское право.* — Т. 1. — С. 481.

є суб'єктами права власності на належне їм майно (ст. 115 ЦК, ст. 85 ГК). Їх учасники мають зобов'язальне корпоративне право на майно господарського товариства.

Допущено неточність і в редакції ч. 2 ст. 115 ГК, де зазначено, що орендарем є юридична особа чи її підрозділ, майновий комплекс якого є об'єктом оренди. Підрозділ юридичної особи не може бути орендарем, тому що він не є юридичною особою. Не визначений у ст. 116 ГК й правовий режим підприємств з іноземними інвестиціями.

Розглядаючи питання про об'єкти права державної власності, слід визначити, що в ст. 326 ЦК досить лаконічно сформульовано положення про об'єкти права державної власності. Ця стаття передбачає, що в державній власності може перебувати майно, у тому числі грошові кошти, що належать державі Україна. Така лаконічність не може характеризувати наведене положення з позитивного боку. Воно фактично не має ніякого юридичного змісту. Коло об'єктів права державної власності не обмежено. Об'єктами права державної власності можуть бути будь-які охороноздатні об'єкти. Разом з тим положення ст. 326 ЦК, відповідно до якого об'єктом права державної власності можуть бути грошові кошти, які належать державі, викликає зауваження. Гроші, які належать державі, як правило, знаходяться в обороті. Вони можуть бути об'єктом права власності тоді, коли вони індивідуалізовані.

Надійшла до редколегії 10.01.05

М. Сібільов, член-кореспондент
АПрН України

Динаміка договірних зобов'язань після їх виникнення

В цивілістичній науці пануючим є положення про багатозначність категорії «договір»¹, який охоплює такі правові явища, як юридичний факт (дво- чи багатосторонній правочин), що є підставою виникнен-

¹ Див.: *Иоффе О. С.* Обязательственное право. — М., 1975. — С. 26; *Брагинский М. И., Витрянский В. В.* Договорное право. Книга первая. Общие положения. — М., 1999. — С. 15–16; *Цивільне право України. Академічний курс.* Т. 1. / За ред. Я. М. Шевченко. — К., 2003. — С. 467.

ня цивільних прав і обов'язків, саме договірне зобов'язання (правовідношення), породжуване укладеним договором, а також документ, в якому закріплюється (фіксується) встановлення між сторонами договірної зобов'язання. За таких обставин слід погодитися з думкою В. Луця про те, що при конкретному аналізі зазначених юридичних явищ завжди слід розкривати їх сутність, встановлювати, зокрема, те, що розуміється під поняттям «договір» у тому чи іншому випадку¹.

Разом з тим багатозначність категорії «договір» не тільки не виключає, а й припускає можливість виокремлення та аналізу деяких із зазначених юридичних явищ, зокрема договірної зобов'язання. Це тим більш важливо з огляду на те, що кожне з цих явищ має, з одного боку відносно самостійне значення, а з другого — пов'язане з іншими юридичними явищами, що охоплюються категорією «договір».

Аналізуючи договірне зобов'язання, слід перш за все зазначити, що воно розглядається як відносне правовідношення між юридично рівними і майново самостійними особами, що виникає на підставі укладеного між ними договору, який виражає їх загальну волю на досягнення цивільно-правових результатів, настання котрих відбувається у разі вчинення боржником певних активних дій, що відповідають праву вимоги кредитора і не зачіпають прав і законних інтересів третіх осіб, що не є учасниками цього правовідношення². Таким чином, договірне зобов'язання породжується договором як юридичним фактом. Після виникнення договірне зобов'язання має свою відносно самостійну динаміку.

Динаміка договірної зобов'язання після його виникнення в загальному вигляді знаходить, зазвичай, свій прояв у його виконанні та припиненні. Отже, за загальним правилом, структурними елементами цієї динаміки є виконання та припинення договірної зобов'язання. Саме тому вбачається, що після виникнення договірної зобов'язання має йтися про виконання та припинення не договору, а існуючого зобов'язання, тобто відносного правовідношення між персоніфікованими особами, що є його сторонами.

Договір, який породив договірне зобов'язання, теж має своє відносно самостійне буття: він продовжує існувати і після виникнення договірної зобов'язання, але лише як юридичний факт, підстава виникнення договірної зобов'язання. У разі, якщо він був укладений

¹ Див.: Цивільне право України: Підручник. Книга перша / За ред. О. В. Дзери та Н. С. Кузнецової. — К., 2004. — С. 633.

² Див.: Сібілов М. Договірне зобов'язання та його виконання / Вісник Академії правових наук України. — 2003. — № 2 (33)—3(34). — С. 418—419.

в письмовій формі, існує і договір як документ, що є доказом наявності підстави виникнення договірної зобов'язання на певних умовах, викладених у ньому.

Після укладення договору, що породжує відповідне зобов'язання, сторони можуть відмовитися від договору, змінити його умови або розірвати договір. Відмова від договору, зміна його умов або розірвання договору, безумовно, впливають на динаміку договірної зобов'язання, оскільки вони одночасно припиняють чи змінюють первісну підставу виникнення договірної зобов'язання. При відмові від договору, а також при його розірванні припиняється й зобов'язання, що було породжене ним. При зміні умов договору договірне зобов'язання продовжує дію, але у зміненому вигляді на підставі, що має похідний характер. Отже, структурним елементом договірної зобов'язання може бути не тільки його виконання і припинення, а й його зміна.

З огляду на наведене динаміка договірних зобов'язань, що має певну структуру, яка залежить від низки чинників, повинна стати складовою частиною загального вчення про договірні зобов'язання. Під таким кутом зору вона ще не досліджувалася, у тому числі в новітніх роботах. Сучасні дослідники, зокрема В. Васильєва, С. Лепіх, В. Мусієнко, О. Соколов, Н. Федорченко, розглядають за класичною схемою як окреме питання підстави зміни та припинення відповідних договорів¹.

Чинний ЦК України, виокремивши в Книзі п'ятій загальне вчення про договори та загальне вчення про зобов'язання в окремі розділи, не зовсім чітко, без належної взаємо-узгодженості вирішує в них питання, пов'язані, зокрема, з такими категоріями, як відмова від договору (ч. 2 ст. 214), повна чи часткова одностороння відмова від договірної зобов'язання (ч. 1 ст. 615), зміна умов зобов'язання (п. 2 ч. 1 ст. 611), зміна та розірвання договору (ст. 651). Тим часом така узгодженість є необхідною. Саме для досягнення цієї мети необхідно дослідити динаміку договірної зобов'язання як складової частини

¹ Див.: Васильєва В. А. Правове регулювання відносин за договором консигнації: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Львів, 2000; Лепіх С. М. Кредитний договір: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Львів, 2004; Мусієнко В. В. Цивільно-правові аспекти договору оренди державного та комунального майна: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Київ, 2003; Соколов О. В. Договір кредитування індивідуального житлового будівництва: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2004; Федорченко Н. В. Договір доручення: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2004;

загального вчення про нього. Слід зазначити, що останнім часом окремі аспекти цієї проблеми привернули увагу науковців. Йдеться, наприклад, про наукову статтю професора В. Коссака, в якій на підставі аналізу співвідношення таких категорій, як розірвання та припинення договірних зобов'язань, автор дійшов висновку про необхідність розмежування підстав розірвання договорів від інших підстав припинення договірних зобов'язань¹.

На нетотожність таких категорій, як розірвання договору і відмова від договору, вказує О. Антонюк, яка слушно пропонує змінити ті норми чинного ЦК, в яких відмова від договору розглядається як спосіб розірвання договору (зокрема, ч. 3 ст. 651, ч. 2 ст. 782, ч. 1 ст. 834, ч. 1 ст. 907)².

Метою цієї статті є визначення сутності динаміки договірних зобов'язань після його виникнення, встановлення чинників, що обумовлюють її структурні елементи, їх аналіз та формулювання напрямків удосконалення відповідних положень, закріплених в першому і другому розділах Книги п'ятої ЦК.

Перш за все слід відзначити, що структура динаміки договірних зобов'язань не є однаковою і залежить як від наявності чи відсутності ускладнень, пов'язаних з порушенням (невиконанням чи неналежним виконанням) зобов'язання після його виникнення, так і від того, чи залишається незмінною первісна підстава виникнення договірних зобов'язань, чи вона була змінена і має похідний характер.

У разі, якщо таких ускладнень не виникає, динаміка договірних зобов'язань знаходить свій прояв у двох моделях.

Перша модель охоплює виконання договірних зобов'язань та припинення його виконанням, проведеним належним чином (ст. 599 ЦК).

Друга модель охоплює можливість припинення непорушеного договірних зобов'язання після його виникнення. Це впливає зі змісту ч. 2 ст. 214 ЦК, яка передбачає можливість відмови від непорушеного договору як підстави виникнення договірних зобов'язань. Така відмова може мати місце або при наявності взаємної згоди сторін, або у разі, коли це передбачено законом. У першому випадку зобов'язання, породжене договором, від якого сторони відмовилися, припиняється за домовленістю сторін (ч. 1 ст. 604 ЦК), а у другому —

¹ Див.: Коссак В. М. «Співвідношення категорій «розірвання» та «припинення» договірних зобов'язань // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права, 2002 — № 3. — С. 34–36.

² Див.: Антонюк О. І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2004. — С. 15.

на підставі відповідного законодавчого припису, незалежно від згоди на це другої сторони. Такий припис міститься, наприклад, у ст. 739 ЦК. Згідно з ним платник безстрокової ренти має право відмовитися від договору (а тим самим і від договірних зобов'язань) безстрокової ренти. При цьому умови такої відмови платника безстрокової ренти від договірних зобов'язань можуть бути обумовлені в ньому. При відсутності таких умов у зобов'язанні безстрокової ренти останнє припиняється після спливу трьох місяців від дня одержання одержувачем ренти письмової відмови платника безстрокової ренти за умови повного розрахунку між ними (ч. 3 ст. 739 ЦК).

Отже, відмова від договору, по-перше, є підставою для припинення договірних зобов'язань, породженого ним, і саме на це слід вказати в ч. 4 ст. 214 ЦК. По-друге, відмова від договору, незалежно від її підстави, здійснюється без звернення до суду.

У разі наявності ускладнень, пов'язаних з невиконанням чи неналежним виконанням договірних зобов'язань, динаміка останнього обумовлюється настанням правових наслідків, передбачених ст. 611 ЦК. Йдеться, зокрема, про такі наслідки, як припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання чи розірвання договору; зміна умов зобов'язання; сплата неустойки; відшкодування збитків та моральної шкоди.

Аналіз ст. 611 ЦК дає підстави для формулювання низки таких висновків. По-перше, перелік наслідків, закріплених в ЦК, є відкритим, оскільки вони можуть бути встановлені як договором, так і іншими поточними законами. По-друге, юридична природа цих наслідків є неоднаковою. Так, сплата неустойки, відшкодування збитків та моральної шкоди є заходами цивільно-правової відповідальності. Одностороння відмова від зобов'язання є заходом оперативного впливу. Зміна умов зобов'язання і розірвання договору є заходами правоохоронного характеру¹. В зв'язку з тим, що застосування до боржника, який порушив зобов'язання, заходів цивільно-правової відповідальності, як правило, не звільняє його від реального виконання зобов'язання, та з урахуванням спрямованості цієї статті, в ній як наслідки порушеного договірних зобов'язання розглядаються саме одностороння відмова від зобов'язання та зміна його умов. Оскільки динаміка такого договірних зобов'язання пов'язана з його порушенням, вона проявляє себе або в його припиненні (при односторонній відмові від зобов'язання у повному обсязі та при розірванні догово-

¹ Див.: Цивільне право України: Підручник / За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасиво-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. — К., 2004. — Т. 2. — С. 72–73.

ру), або у зміні його первісної підстави (при частковій відмові від зобов'язання). Аналізуючи односторонню відмову від зобов'язання, слід зауважити таке. Одностороння відмова від зобов'язання — це дія сторони, спрямована на припинення або зміну зобов'язання через порушення його другою стороною. За юридичною природою така відмова від зобов'язання є не чим іншим, як одностороннім правочином, спрямованим на припинення чи зміну договірної зобов'язання. Оскільки за загальним правилом одностороння відмова від зобов'язання не допускається (ст. 525 ЦК), така відмова при порушенні зобов'язання може мати місце, якщо це встановлено договором або законом (ст. 611 ЦК).

Зміна зобов'язання — це зміна його умов щодо предмета, місця, строків виконання тощо, закріплених у договорі. І в цьому сенсі виникненню зміненого зобов'язання має передувати внесення зміни до укладеного договору. Така зміна має вчинятися відповідно до вимог ст. 654 ЦК в такій самій формі, в якій було вчинено договір, що змінюється, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із звичаїв ділового обороту.

Підстави для зміни договору закріплено в ст. 651 ЦК. Йдеться перш за все, про таку підставу, як згода сторін. Наявність такої підстави пов'язана з тим, що, з одного боку, одностороння зміна зобов'язання за загальним правилом не допускається (ст. 525 ЦК), а, з другого боку, договір з моменту його вчинення є обов'язковим для виконання сторін (ст. 629 ЦК). Слід мати на увазі, що згоди сторін на зміну договору може бути недостатньо, якщо він був укладений на користь третьої особи, яка виразила намір скористатися правом, наданим їй за таким договором. Для зміни такого договору потрібна ще і згода зазначеної третьої особи, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 3 ст. 636 ЦК).

Крім того, зміна договору може мати місце з інших підстав, установлених договором або законом. ЦК безпосередньо передбачає можливість зміни договору за рішенням суду. Таке можливо на вимогу однієї з сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, установлених договором або законом. Специфічність цієї підстави зумовила необхідність легального визначення істотності порушення договору. Згідно з ч. 2 ст. 651 ЦК істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору. Таке може мати місце, наприклад, при порушенні боржником умови щодо строку виконання зобов'язання з постачання комплектуючих. Адже це унеможливує,

свою чергу, своєчасне виконання кредитором, який є боржником іншого зобов'язання (по реалізації готової продукції, виробленої з використанням комплектуючих), і значною мірою позбавляє його можливості одержання сум виручки, на яку він розраховував при укладенні договору про постачання комплектуючих.

Спеціальні правила передбачено в ст. 652 ЦК щодо зміни договору в зв'язку з істотною зміною обставин, якими сторони керувалися при його укладенні. Слід підкреслити, що істотна зміна зазначених обставин тільки тоді є підставою для зміни договору, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання. Так, не є підставою для зміни договору страхування за вимогою страховика, поширеність у певній місцевості випадків, які становлять страховий випадок за договором. Це пов'язано з тим, що із самої суті договору страхування впливає те, що він укладається на випадок виникнення вірогідних, але не передбачуваних подій, які складають страховий випадок. Зміна обставин є істотною, якщо вони змінилися настільки, що якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах. Отже, можна стверджувати, що, по-перше, зазначені обставини мають зовнішній характер, а по-друге, їх виникнення не призводить до неможливості виконання договору, а робить його вкрай не вигідним для однієї з сторін через порушення певного балансу інтересів. Саме цим істотна зміна обставин сторін відрізняється від непереборної сили, яка унеможливує виконання договору і є підставою для звільнення сторони від відповідальності за його невиконання. Введення в ЦК такої нової, самостійної підстави для зміни договору пов'язане саме з необхідністю відновлення балансу інтересів сторін договору. Саме тому ЦК виходить з того, що сторони у такій ситуації мають докласти зусиль для відновлення балансу інтересів шляхом досягнення згоди щодо зміни або розірвання договору за згодою сторін. У разі, якщо сторони не зможуть досягти такої згоди, договір може бути змінений судом на вимогу заінтересованої сторони лише у виняткових випадках, коли розірвання договору суперечить суспільним інтересам або потягне для сторін шкоду, яка значно перевищує затрати, необхідні для виконання договору на умовах, змінених судом. При цьому суд повинен встановити наявність сукупності таких умов. По-перше, сторони в момент укладення договору виходили з того, що така зміна обставин не настане. По-друге, зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості та обачності, які від неї вимагалися. По-третє, виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і по-

збавило заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору. По-четверте, із суті договору або із звичаїв ділового обороту не випливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона договору. Відсутність хоча б однієї з наведених умов є підставою для відмови судом у розірванні договору.

Після укладення договору і виникнення договірних зобов'язань можливим є розірвання договору і припинення зобов'язання, породженого ним. Отже, розірвання договору завжди спрямоване на припинення договірних зобов'язання. Якщо інше не встановлено договором або законом, розірвання договору допускається лише за згодою сторін (ч. 1 ст. 651 ЦК). Розірвання договору є не чим іншим, як двостороннім правочином. Саме тому розірвання договору має вчинятися в такій самій формі, що й договір, який розривається.

У разі істотного порушення стороною договору та в інших випадках, встановлених договором або законом, на вимогу другої сторони договір може бути розірвано за рішенням суду (ч. 2 ст. 651 ЦК).

Нарешті, розірвання договору за рішенням суду може мати місце у разі істотної зміни обставин, якими керувалися сторони при укладенні договору, за умови, що вони не досягли згоди щодо приведення такого договору у відповідність з обставинами, які істотно змінилися або щодо його розірвання.

Важливого значення набуває й питання про правові наслідки зміни або розірвання договору. Як вже відзначалося, при зміні договору відповідно до змінених умов змінюється і саме договірне зобов'язання, а при розірванні договору зобов'язання сторін припиняються.

ЦК у ст. 653 вирішує й питання про момент, з якого змінюється або припиняється зобов'язання. У разі, коли підставою для зміни або розірвання договору є згода сторін, таким моментом є досягнення домовленості про це, якщо інше не встановлено договором чи не обумовлено характером зміни договору. Якщо ж договір змінюється або розривається судом, зобов'язання змінюється або припиняється з моменту набрання законної сили відповідним судовим рішенням. У разі односторонньої відмови від договору в повному обсязі або частково він є відповідно розірваним або зміненим з моменту одержання іншою стороною повідомлення про відмову від договору.

Отже, в усіх випадках рішення про зміну або розірвання договору діє на майбутнє, а тому сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов'язанням до моменту зміни або розірвання договору, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 4 ст. 653 ЦК).

Нарешті, ЦК передбачає майнові наслідки зміни чи розірвання договору залежно від того, на якій підставі це відбулося. Якщо договір був змінений або розірваний у зв'язку з істотним порушенням договору однією з сторін, друга сторона може вимагати відшкодування збитків, завданих такою зміною або розірванням (ч. 5 ст. 653 ЦК). У разі розірвання договору внаслідок істотної зміни обставин суд, на вимогу будь-якої з сторін, визначає наслідки, виходячи з необхідності справедливого розподілу між сторонами витрат, понесених ними у зв'язку з виконанням цього договору.

Підсумовуючи викладене, слід вказати на таке. Кожне договірне зобов'язання після його виникнення певною мірою «автономізується» від своєї підстави (договору) і має відносно самостійну динаміку. Динаміка зобов'язання після його виникнення — це стан його розвитку, спрямований врешті-решт на його виконання та припинення. Зобов'язання після його виникнення може змінюватися або припинятися у разі зміни чи розірвання договору, відмови від нього та з інших підстав, установлених законом або договором. Все це впливає на динаміку договірних зобов'язань, а тому вона є неоднаковою. Узагальнюючи наведене, можна стверджувати, що динаміка зобов'язання після його виникнення залежить від того, чи залишається його зміст незмінним від моменту виникнення і до його припинення, а також від наявності чи відсутності ускладнень, пов'язаних з його порушенням.

Динаміка незмінного за змістом та непорушеного зобов'язання може мати дві моделі. Перша модель охоплює належне виконання зобов'язання і його припинення у такий спосіб. Друга модель охоплює припинення зобов'язання шляхом відмови від його виконання за згодою сторін або у випадках, передбачених законом. Непорушене зобов'язання може бути змінено за згодою сторін, а у виняткових випадках у зв'язку з істотною зміною обставин, якими вони керувалися при укладенні договору, і за рішенням суду. Нарешті, непорушене зобов'язання може припинитися через розірвання договору за згодою сторін.

Динаміка незмінного за змістом, але порушеного зобов'язання охоплює такі моделі. По-перше, односторонню повну або часткову відмову від зобов'язання у випадках, установлених договором або законом та, відповідно, його припинення чи зміну. По-друге, зміну або розірвання договору за рішенням суду на вимогу сторони через істотне його порушення другою стороною та відповідно зміну або припинення зобов'язання. При цьому одностороння відмова від зобов'язання

не звільняє винну сторону від відповідальності за порушення зобов'язання. Так само, якщо договір було змінено або розірвано у зв'язку з істотним порушенням договору однією з сторін, друга сторона може вимагати відшкодування збитків, завданих зміною або розірванням договору.

Перспективним напрямком у розвитку цієї статті видається дослідження питання щодо взаємоузгодженості окремих положень загального вчення про договір та загального вчення про договірне зобов'язання з метою вдосконалення відповідних правил, вміщених у чинному ЦК. Напрямки такого вдосконалення, зокрема, можуть бути такими. По-перше, необхідно розширити зміст глави 50 ЦК, яка має регулювати не тільки припинення, а й зміну зобов'язання. В зазначеній главі ЦК слід закріпити правило про те, що одностороння зміна зобов'язання та припинення зобов'язання на вимогу однієї сторони не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом. Аналогічне правило щодо односторонньої відмови від виконання зобов'язання має бути закріплено в главі 48 ЦК. Слід відмовитися від такої категорії, як часткове припинення зобов'язання, оскільки у цих випадках має йтися саме про зміну зобов'язання. Підставою для зміни зобов'язання може бути зміна договору. В цій же главі ЦК слід також передбачити такі підстави для припинення зобов'язання, як одностороння відмова від його виконання та розірвання договору. В зв'язку з викладеним слід внести відповідні зміни в ту частину глави 53 ЦК, яка стосується зміни та розірвання договору. По-друге, потребує вдосконалення положення ЦК щодо відмови від договору. Слід відмовитися від регулювання цього питання в ст. 214 ЦК. Вона має бути присвячена лише відмові від одностороннього правочину. Відмова від договору має регулюватися нормами глави 53 ЦК, найменування якої потрібно змінити. При регулюванні відносин щодо відмови від договору необхідно виключити можливість такої відмови у разі, якщо умови договору були виконані сторонами у повному обсязі, оскільки в таких випадках зобов'язання припиняється його належним виконанням. По-третє, слід передбачити, що розірвання договору може відбуватися лише за рішенням суду. Це дасть можливість вирішити питання про співвідношення відмови від договору, яка може відбуватися як за згодою сторін, так і у випадках, передбачених законом, з розірванням договору.

Надійшла до редколегії 13.12.04

В. Васильсва, доцент юридичного інституту Прикарпатського національного університету

Повноваження як видоутворюючий критерій посередницьких зобов'язань

Сутність посередницької діяльності полягає в діяльності посередника щодо реалізації повноважень в інтересах їх установника. Посередницька діяльність реалізується через посередницьке правовідношення, яке ще не одержало достатнього наукового дослідження. Більш глибоко досліджено представницьке повноваження, що є різновидом посередницького. Тому в першу чергу слід звернутися до теоретичних основ представництва.

Реалізація суб'єктивних цивільних прав та обов'язків може здійснюватися не самими уповноваженими особами, а через їх представників (за винятком випадків, коли в силу закону чи самої суті прав вони можуть здійснюватися тільки самостійно їх носіями). До звернення до інституту представництва учасників правовідносин спонукає низка причин. Їх поділяють на юридичні і фактичні¹. До юридичних причин слід віднести всі різновиди недоліків дієздатності особи. Проте, коли йдеться про договірне представництво, то підставами для його виникнення є фактичні причини, а саме: неможливість бути присутнім у певному місці; некомпетентність; відсутність бажання. Договірне представництво як вид добровільного представництва виникає за волею представляючого, яка визначає не тільки фігуру представника, а й його повноваження. Крім того, на вчинення юридичних і фактичних дій від імені представляючого необхідна згода представника. Дії представника видозмінюють правовий статус і майнову сферу представляючого, коли вони вчиняються на підставі та в межах наданих повноважень. Якщо представник перевищує свої повноваження, то представляючий вільний від будь-яких зобов'язань перед третіми особами, з якими представник вступив у правовідносини. Все зазначене стосується як прямого, так і непрямого представництва, тобто посередництва. Отже, слід зазначити, що видоутворюючим чинником для всіх видів посередницьких договорів є наявність у контрагента за договором, а саме у посередника — повноважень. Саме вони є тією правовою основою, що дає можливість перевести реалізацію суб'єктив-

¹ Див.: Гражданское право / Отв. ред. Е. А. Суханов — М., 2002. — С. 399.